

PRZYPOMNIJ SOBIE

1. Jakie ludy koczownicze najechały Europę we wczesnym średniowieczu?
2. Jaką trasą mieszkańcy stepów docierali na kontynent europejski?

■ ZJEDNOCZENIE PLEMION MONGOLSKICH

W starożytności i średniowieczu na obszarze **Wielkiego Stepu**, czyli w pasie stepów ciągnącym się od Dunaju aż do Mongolii, kilka razy formowały się potężne związki ludów koczowniczych. Migrowały one na zachód i podbijały sąsiednie kraje. Dotarły aż do Europy Wschodniej i Środkowej. Ostatnią, najpotężniejszą inwazję przeprowadzili w XIII w. **Mongołowie**. Ich pierwotne siedziby znajdowały się w północnej i północno-wschodniej części dzisiejszej Mongolii, między źródłami rzek Kerulen oraz Onon. Początkowo Mongołowie nie tworzyli jednego ludu – byli podzieleni na liczne plemiona i szczepy, z których najważniejsze stanowili Mongołowie właściwi oraz spokrewnieni z nimi **Tatarzy**, **Merkici** i **Kereici**. To właśnie ich ziemie, a także tereny zajmowane przez tureckich **Kirgizów** i **Najmanów**, stały się kolebką imperium mongolskiego. Aż do początku XIII w. plemiona te nie miały jednej wspólnej nazwy. Sąsiednie ludy nadały im miano Tatarów, pochodzące od nazwy najsilniejszego związku plemiennego w tej grupie.

Mongołowie oraz ich sąsiedzi wiedli koczowniczy tryb życia. Mieszkali w przENOŚNYCH namiotach (jurtach). Utrzymywali się z pasterstwa, myślistwa, a także łupów wojennych. Wymianę handlową – zarówno wewnętrzną, jak i zewnętrzną – prowadzili na niewielką skalę. Podstawę ich organizacji społecznej stanowiły rody patriarchalne, które łączyły się w plemiona. Mongołowie wyznawali typowy dla ludów stepowych **szamanizm**.

Rozdrobniony politycznie obszar dzisiejszej Mongolii, a także część terenów sąsiadującej z nią Syberii były do XIII w. areną niekończących się walk między licznymi rodami i szczepami koczowników. Konflikty powodowała najczęściej rywalizacja o pastwiska, stada zwierząt oraz

TEMUDŻYN

ok. 1155 lub 1162–1227 r.

Twórca najrozleglejszego kontynentalnego imperium na świecie. Urodził się w rodzinie wodza koczowniczego plemienia mongolskiego Wielkiego Stepu. Gdy miał dziewięć lat, ze względów politycznych został zeswatany z córką wodza sąsiedniego plemienia. W 1180 r. Merkici porwali mu żonę. Wówczas Temudżyn zorganizował wyprawę, podczas której zasłynął jako doskonały dowódca. W efekcie długotrwałych wojen zjednoczył plemiona mongolskie. W 1206 r. otrzymał od kurułtaju tytuł chana oraz przyjął imię Czyngis-chan. Zreorganizował armię

i w latach 1211–1216 podbił północne Chiny. Podczas walk w Azji Środkowej jego wojska dotarły również na Kaukaz i do Europy. W 1220 r. założył Karakorum. Początkowo było ono jedynie bazą wojskową, później zaś stało się stolicą imperium. Czyngis-chan zmarł w trakcie wyprawy przeciwko zamieszkującym środkowe Chiny Tangutom, którzy siedem lat wcześniej odmówili mu pomocy w wojnie z Chorezmem. Do historii przeszedł nie tylko jako wielki zdobywca, lecz także jako bezwzględny w stosunku do swoich wrogów wódz.

łupy wojenne, m.in. niewolników. Pod koniec XII w. duże znaczenie zyskał jeden z wodzów plemiennych – **Temudżyn**. Prawdopodobnie w latach 1183–1204 pokonał on swoich głównych rywali i podporządkował sobie wszystkie mongolskie plemiona. W 1205 r. rozprawił się też z dawnym sojusznikiem, Dżamuką, co pozwoliło mu w pełni zjednoczyć koczowników. Temudżyn uzyskał pełne zwierzchnictwo nad Mongołami. W **1206 r.** zwołał **kurułtaj**, czyli zgromadzenie wodzów wszystkich plemion mongolskich, na którym jednogłośnie okrzyknięto go chanem. Najprawdopodobniej właśnie wtedy przyjął tytuł **Czyngis-chana**.

■ PODBOJE CZYNGIS-CHANA

Zwycięstwo i zjednoczenie plemion stepowych utwierdziło Czyngis-chana w przekonaniu, że jest wybrańcem bogów, którzy wyznaczyli go do panowania nad światem. Prawdopodobnie było to głównym powodem jego ekspansjonistycznej działalności. Prowadzenie najazdów umożliwiała Czyngis-chanowi przede wszystkim znakomita armia. Posiadającym wieloletnią tradycję wojenną stepowym wojownikom dowódca nadał jedynie niebywałą skuteczność. Wódz wprowadził w ich szeregach surową dyscyplinę i wpoił Mongołom nowe zasady wojenne, które zakładały strategiczne myślenie, elastyczność i otwartość na nowe techniki walki.

Ekspansja Mongołów w czasach Czyngis-chana skierowana była głównie na zachód i południowy wschód. W latach 1209–1211 pokonali oni turecki lud Ujgurów oraz tybetańskie plemię Tangutów. Dzięki tym zwycięstwom Czyngis-chan po raz pierwszy przyłączył do tworzonego imperium ziemie zamieszkałe przez ludy osiadłe, znające pismo i mające instytucje władzy państwowej. Następnie armie Temudżyna rozpoczęły najazdy na północne Chiny, zdominowane przez tunguski lud Dżurdzeńów. Rządziła tam dynastia Jin. Początkowo wyprawy mongolskie miały charakter wyłącznie łupieżczy, ale z czasem przekształciły się w trwałą ekspansję. W 1215 r. wojska mongolskie zdobyły stolicę Dżurdzeńów – **Zhongdu** (Pekin). Ostatyczny upadek dynastii Jin i umocnienie panowania mongolskiego w północnych Chinach nastąpiły dopiero po śmierci Czyngis-chana, w 1234 r.

Po kampaniach na północy Chin Temudżyn skierował swoje wojska na zachód i rozpoczął podbój kolejnych terytoriów zajmowanych przez ludy azjatyckie. Decydujące znaczenie dla dalszych losów jego imperium miało unicestwienie położonego w Azji Centralnej muzułmańskiego **Chorezmu**. Mocarstwo to leżało na terenach zachodniego Turkiestanu (obecnie Uzbekistan, Tadżykistan, Turkmenistan i część Kazachstanu), a także Pakistanu, Afganistanu oraz Iranu. Jego głównymi ośrodkami były miasta Bucharą, Samarkandą i stołeczny **Urgencz**. Walki toczone w latach 1219–1223 zakończyły się klęską Chorezmu. Jego obszar został włączony do imperium mongolskiego, którego zachodnią granicę wyznaczało wówczas Morze Kaspijskie.

W czasie tych kampanii wydzielona część wojsk mongolskich przeprowadziła trwający kilka lat rajd na obszary Europy Wschodniej. Miał on charakter wyłącznie łupieżczy, dywersyjny oraz rozpoznawczy. Mongołowie wtargnęli do Gruzji, rozbili tamtejsze wojska

Armia mongolska wzbudzała grozę w krajach Azji i Europy. Państwa, które stały się celem ekspansji mongolskiej – z wyjątkiem leżącej na wyspach Japonii oraz rządzonego przez mameluków Egiptu – nie były w stanie oprzeć się potęgze Mongołów.

■ miniatura, Persja, XIII w.

i zniszczyli wiele miast. Ich armia przekroczyła też góry Kaukaz z południa na północ, po czym rozpoczęła zwieńczone zwycięstwem walki z wojskami uformowanej naprędce koalicji ludów stepowych, przede wszystkim Alanów, Czerkiesów i Kipczaków. Ci ostatni (w źródłach ruskich nazywani Połowcami, a w łacińskich – Kumanami) utworzyli wcześniej silne państwo nad Morzem Czarnym i wielokrotnie najeżdżali księstwa ruskie. Jednak w obliczu zagrożenia mongolskiego z odsieczą przybyli im także książęta ruscy. Do decydującego starcia doszło w **1223 r. nad rzeką Kalką**. Bitwa zakończyła się klęską wojsk połowieckich i ruskich. Mimo zwycięstwa Mongołowie wycofali się na wschód, aby połączyć się z głównymi siłami Czyngis-chana.

■ DALSZY EKSPANSJA

Po podboju Chorezmu Czyngis-chan nie kontynuował już ekspansji w kierunku zachodnim. Ostatnie lata życia poświęcił tłumieniu buntów, a także umacnianiu i poszerzaniu swojej władzy w północnych Chinach. Podzielił imperium na cztery **ulusy**, które oddał we władanie synom. Każdemu z nich przyznano pewną liczbę plemion, ziemie oraz prawo do ściągania trybutu od zamieszkujących je ludów. Na wielkiego chana, czyli następcę Czyngis-chana, wyznaczono średniego syna władcy – **Ugedeja**. Pozostali bracia oraz krewni mieli współdziałać z nim w umacnianiu imperium. Tytuł w przyszłości przechodził za wspólną zgodą na kolejnych braci lub ich potomków. Na historię Europy w największym stopniu miał wpływ ulus zachodni, nazywany **Złotą Ordą**. Otrzymał go najstarszy z braci – **Dżoczi**, po którym władzę przejął syn – **Batu-chan**.

WARTO WIEDZIEĆ

Europejczycy w Chinach

W średniowieczu niewielu Europejczyków wyruszało na wyprawy do Chin. Państwo to dzieliła od Europy ogromna odległość, a podróżnikom groziły liczne niebezpieczeństwa. W latach 1245–1247 na polecenie papieża na Daleki Wschód udali się z misją chrześcijańską dwaj franciszkanie: Giovanni da Piano dei Carpini oraz Benedykt Polak. W tym samym wieku Karakorum – stolicę Mongołów władających Chinami, odwiedzili także dwaj inni zakonnicy: Wilhelm z Rubruk oraz Bartłomiej z Cremony. Najbardziej znanym średniowiecznym podróżnikiem był Marco Polo. Jeszcze przed narodzinami tego żeglarza do Chin wyprawili się jego ojciec i stryj, którzy dotarli wówczas na dwór Kubilaj. Wielki chan powierzył im misję – mieli udać się do papieża z prośbą o przysłanie 100 uczonych, którzy będą nawracać Mongołów. Kubilaj prosił także o niewielką ilość oleju z lampy palącej się nad grobem Jezusa w Jerozolimie. Podróżnicy spotkali się z papieżem i po otrzymaniu od niego odpowiedzi w 1272 r. ponownie wyruszyli na Daleki Wschód. Tym razem towarzyszył im Marco Polo. Po 30 miesiącach dotarli do Kambaluku (mongolska nazwa dzisiejszego Pekinu). Na dworze Kubilajja spędzili 17 lat. Historię tej wyprawy, opowiedzianą przez Marca Polo po jego powrocie do Europy, przedstawił w *Opisaniu świata* Rusticello z Pizy. Dzieło to powstało podczas pobytu podróżnika w więzieniu w Genui. Marco Polo trafił tam w 1298 r., w trakcie wojny między Wenecją a Genuą, jako jeńiec. Podyktował wówczas swoje wspomnienia towarzyszowi z celi.

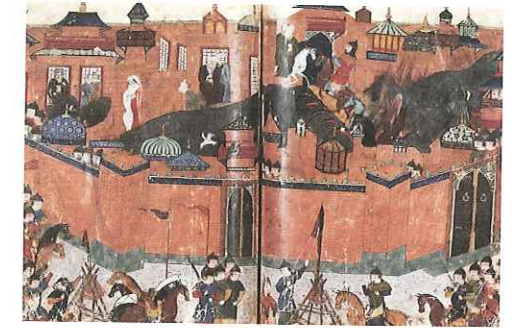
? Odszukaj w różnych źródłach informacje o tym, dlaczego niektórzy badacze wątpią w autentyczność podróży Marca Polo do Chin.

Marco Polo w drodze do Chin podążał wzdłuż jedwabnego szlaku – drogi handlowej łączącej Europę z Bliskim i Dalekim Wschodem.

■ miniatura, Francja, XIV w.

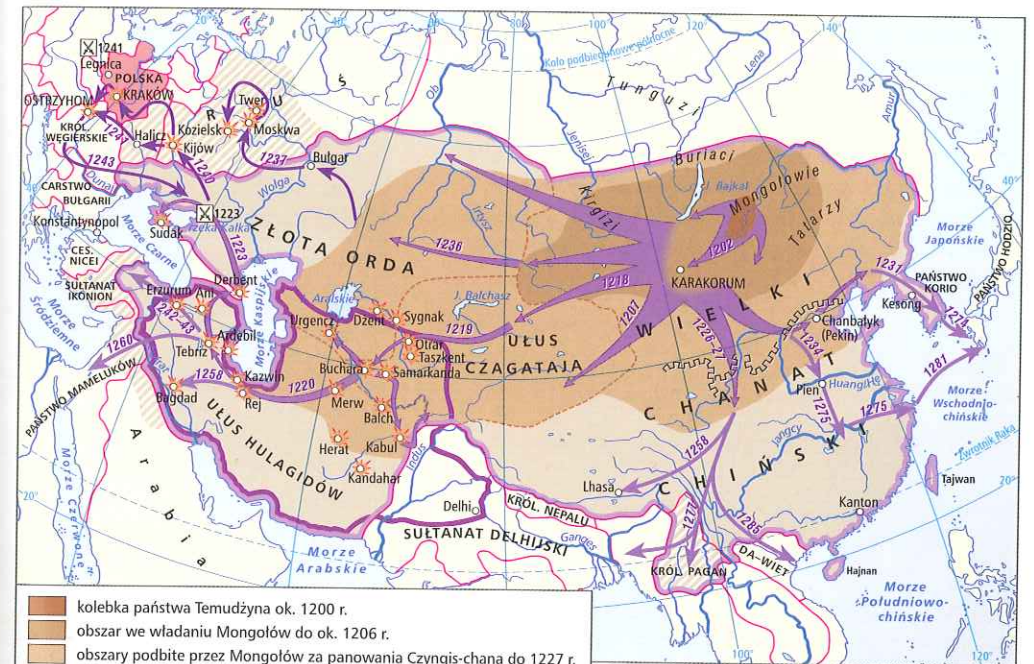
W 1234 r. Mongołowie po raz kolejny najeżdżali północne Chiny. Mimo heroicznej obrony państwo dynastii Jin przestało istnieć. Kampanie wojenne na tych terenach, prowadzone przez wielkich chanów z dużym zaangażowaniem, trwały z przerwami aż do **1279 r.**, kiedy to zginął ostatni potomek władającej południowymi Chinami dynastii Song. Całe terytorium chińskie, a także tytuł cesarza zdobył wnuk Czyngis-chana, **Kubilaj**. Przeniósł on stolicę swojego imperium do Pekinu i zapoczątkował panowanie dynastii Yuan. Zarówno władca, jak i elity państwowe w krótkim czasie uległy procesowi **sinizacji**. Ustaliły się również granice imperium mongolskiego na Dalekim Wschodzie. Jego zwierzchność uznała Korea, odrzuciła ją natomiast Japonia.

Zdobycie Bagdadu przez Mongołów zakończyło się rzezią mieszkańców miasta. W jednym z zachowanych źródeł napisano o 400 tys. ofiar, jednak należy pamiętać, że liczby podawane w średniowiecznych kronikach często nie są zgodne z prawdą – kronikarze w zależności od potrzeby zawyżali lub zaniżali dane.

■ ilustracja, Persja, XIV w.

IMPERIUM MONGOLSKIE

- kolebka państwa Temudżyna ok. 1200 r.
- obszar we władaniu Mongołów do ok. 1206 r.
- obszary podbite przez Mongołów za panowania Czyngis-chana do 1227 r.
- obszary podbite przez następców Czyngis-chana do 1280 r.
- obszary uzależnione przez Mongołów do końca XIII w.
- najdalszy zasięg imperium Mongołów w 1280 r.
- granica państwa Timura Chromego pod koniec XIV w.
- granice ulusów mongolskich
- ■ ■ ■ ■ Wielki Mur Chiński
- ważniejsze wyprawy mongolskie za panowania Czyngis-chana w latach 1206–1227 (z datami)
- ważniejsze wyprawy Batu-chana w latach 1236–1241 (z datami)
- inne ważniejsze wyprawy mongolskie w XIII w. (z datami)
- miasta zniszczone przez Mongołów
- 1223 najważniejsze bitwy

? PRACA Z MAPĄ

1. Wskaż ziemie podbite przez Mongołów za panowania Czyngis-chana.
2. Wymień nazwy współczesnych państw, na których obszarach w XIII w. rozciągało się imperium mongolskie.

Dwie mongolskie inwazje na Wyspy Japońskie, przeprowadzone w 1274 i 1281 r., zakończyły się klęskami. Ze znacznie mniejszą determinacją Mongołowie dążyli do podboju Azji Południowo-Wschodniej. Zdołali tam jedynie narzucić luźną zwierzchność królestwom indochińskim.

W połowie XIII w. Mongołowie wznowili ekspansję na tereny zajmowane przez kraje islamskie na Bliskim Wschodzie. Prowadził ją wnuk Czyngis-chana, **Hulagu**. Po ujarzmieniu mniejszych państw muzułmańskich Mongołowie wkroczyli do kalifatu bagdadzkiego. W 1258 r. zdobyli i zniszczyli **Bagdad**, po czym stracili wziętego do niewoli abbasydzkiego kalifa.

■ Armia mongolska

Czyngis-chan w dużej mierze zawdzięczał swoje sukcesy znakomicie zorganizowanej i niezwykle zdyscyplinowanej armii. Jej trzon stanowiła niemal wyłącznie kawaleria. Szacuje się, że w czasach panowania Temudżyna siły mongolskie składały się z ok. 100 tys. wojowników. Każdy najazd poprzedzano starannymi przygotowaniem – na tereny, które zamierzano podbić, wysłano zwiadowców i szpiegów.

Podczas ataku wyjątkowa ruchliwość niewielkich oddziałów mongolskich dawała złudzenie ich znaczącej przewagi liczebnej. W trakcie bitew wojownicy nacierali z zaskoczenia, nagle zmieniali szyk oraz kierunek uderzenia, pozorowali ucieczki. Unikali bezpośrednich starć – zasypywali wrogów gradem strzał. W Chinach nauczyli się budować maszyny oblężnicze oraz zdobywać obwarowane miasta i twierdze. Wykorzystywali także wynalezione przez Chińczyków trujące gazy. Świadomie stosowali okrucieństwo, które osłabiało u przeciwników wolę walki.

? Jakie były przyczyny sukcesów militarnych Mongołów?

Mongołowie dobrze opanowali sztukę oblężniczą, którą udoskonalili podczas podboju Chin. Stosowali m.in. bardzo skuteczne katapulty, posługiwali się także prymitywną bronią palną. Armaty przedstawione na wykonanej 300 lat później ilustracji różnią się jednak od tych w rzeczywistości używanych przez armię mongolską.

■ miniatura, Iran, XVI w.

Ciężkozbrojni wojownicy mongolscy nosili zbroje wykonane z metalowych lub skórzanych płytek, nakładane na wełniane kurtki. Podczas walki posługiwali się przede wszystkim łukami. Oprócz nich używali też włóczni i charakterystycznych zakrzywionych szabl. Okrągłe tarcze mocowali zazwyczaj do siodeł lub pleców, aby nie utrudniały im strzelania z łuków. Jeździli na niewielkich, lecz wytrzymałych koniach, które bez trudu pokonywały znaczne odległości.

Dalsze podboje mongolskie w tym regionie powstrzymali egipcscy mamelukowie. W 1260 r. pokonali oni niezwykłe dotąd wojska koczowników w bitwie **pod Ajn Dżalut** w Palestynie, a następnie wyparli Mongołów z Syrii. W tej sytuacji Hulagu przyjął tytuł ilchana i utworzył nową monarchię na obszarach Iranu, Iraku oraz wschodniej Anatolii. Formalnie wchodziła ona w skład imperium mongolskiego, jednak w rzeczywistości prowadziła własną politykę. Członkowie panującej tam dynastii dość szybko zasymilowali się z miejscową ludnością i przeszli na islam. Państwo to rozpadło się w pierwszej połowie XIV w.

Wyprawy mongolskie do Japonii zakończyły się niepowodzeniem. W 1281 r. przed klęską ocalili Japończyków tajfun Kamikaze (z jap. 'boski wiatr'), który zniszczył ogromną flotę najeźdźców. Zatonęło wówczas 4000 statków wraz ze 100 tys. wojowników.

■ rycina, Japonia, XIX w.

TEKST ŹRÓDŁOWY

OPIS MONGOŁÓW

Trzynastowieczny chorwacki kronikarz Tomasz ze Splitu był świadkiem najazdu mongolskiego na wybrzeże Adriatyku w 1242 r. W swoim dziele opisał budzące przerażenie obyczaje Mongołów.

Przerażający widok przedstawia ich postać: nogi mają krótkie, lecz rozrośnięte piersi, twarz ich jest szeroka, a skóra jasna, policzki bez zarostu, nos zakrzywiony, oczy małe, szeroko rozstawione. Broń ich stanowią tarcze ze skór byczych [...] nie do przebicia i doskonale zabezpieczające. Noszą hełmy żelazne i sporządzone ze skór, zakrzywione miecze, kołczany i łuki sposobem wojskowym przypasują; strzały ich dłuższe od naszych o cztery palce, zakończone grotem żelaznym, kościanym lub rogowym. Konie są małe, lecz mocne, wytrzymałe na głód i trudy, jeżdżą na nich po chłopsku, pędząc po skałach i kamieniach bez podków, jakby to były kozy leśne; po trzy dni z rzędu, skołatane pracą, zadowalają się małą garstką paszy. Ludzie w podobny sposób prawie nie troszczą się o przyjmowanie pokarmów, karmią się samym barbarzyństwem; mają wstręt do chleba, używają mięsa czystych i nieczystych zwierząt bez różnicy,

piją mleko zsiadłe pomieszane z krwią końską. Mają zaś z różnych narodów, podbitych w walkach, [...] wielką masę wojowników, których zmuszają przemocą do boju, jeśli spostrzegą, że ktoś z nich trochę się trwoży i nie idzie na śmierć z całą zapamiętałością, bez żadnego wahania ucinają mu głowę. Sami Tatarzy niechętnie narażają się na śmierć, lecz jeśli się zdarzy, że ktoś z ich polegnie w boju, natychmiast go porywają i uprowadziwszy w najskrytsze miejsce, grzebią w ziemi, zrównując mogiłę i ubijając to miejsce kopytami końskimi, aby jakkolwiek ślad grobu nie był widoczny. Nie stanowią dla nich żadnej prawie przeszkody rwące rzeki, które na koniach siedząc, przebywają; jeśli jednak natrafią na nieprzebrodzonej wodę, natychmiast wyplatają z gałęzi na wzór czółen tratwy, pokrywając je z wierzchu surowymi skórami zwierząt i naładowawszy na nie toboły, sami wstępują i bez obawy przepływają.

Źródło: *Wiek V–XV w źródłach*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 2003, s. 199–200.

? PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Opisz wygląd i uzbrojenie mongolskich wojowników.
2. Omów zwyczaje, które umożliwiały Mongołom prowadzenie skutecznych podbojów.

■ PODBÓJ RUSI

W 1236 r. potężna armia mongolska, prowadzona przez władcę zachodniego ułusu, wnuka Czyngis-chana – Batu-chana, wkroczyła do Europy Wschodniej. Jako pierwsi ulegli Mongołom Bułgarzy kamscy, zamieszkujący dorzecze Wołgi. Ich siły zostały całkowicie rozbite, a stolica – **Bułgar Wielki** – zdobyta i doszczętnie zniszczona. Następnie najeźdźcy pokonali koczowniczych Kipczerów oraz inne ludy stepowe: Alanów i Baszkirów, a także Czerkiesów oraz Mordwinów. Po tych zwycięstwach w grudniu 1237 r. ich siły dotarły do granic księstw ruskich.

Podbojowi Rusi sprzyjały jej rozbięcie dzielnicowe oraz trwałe osłabienie władzy wielkiego księcia. W 1237 r. wojska mongolskie zajęły Riazania i księstwo riazzańskie. W następnym roku rozgromiły siły księcia włodzimierskiego pod Kołomną oraz zdobyły Moskwę, Suzdał i Włodzimierz. Batu-chan wstrzymał jednak dalszą ofensywę w kierunku północnym. Jego wojska wróciły nad Wołgę. Dzięki temu Nowogród Wielki oraz inne bogate północne miasta uniknęły zniszczenia. Ceną za ocalenie było uznanie przez nie zwierzchności Batu-chana. Wojska mongolskie wyruszyły na południe i zachód. W grudniu 1240 r. zdobyły i niemal doszczętnie spaliły **Kijów**, a także wymordowały większość ludności tego miasta. Następnym celem Mongołów stało się Księstwo Włodzimiersko-Halickie.

Po zakończeniu podboju Rusi Mongołowie, nazywani w Europie Tatarami, nie zlikwidowali tamtejszych księstw. Nie zamierzali organizować w nich własnej administracji. Pozostawili swoje załogi w ważniejszych grodach, spisali ludność oraz wyznaczyli wysokość danin. Ich ściąganiem i utrzymywaniem mieszkańców Rusi w posłuszeństwie zajmowali się miejscowi książęta, którym Mongołowie pozwolili zachować stanowiska w zamian za składanie hołdu chanowi tatarskiemu oraz sprawowanie rządów w jego imieniu. Pod panowaniem tatarskim Ruś została odcięta od kontaktów z Europą i na półtora wieku zastygła w despotycznym ustroju państwowym. W księstwach ruskich bezwzględny sposób sprawowania władzy stał się odtąd normą.

■ INWAZJA NA WĘGRY I POLSKĘ

Po zajęciu Rusi Mongołowie pod wodzą Batu-chana w 1241 r. uderzyli na Węgry. Za pretekst posłużyło im udzielenie przez Węgrów schronienia kilku książętom ruskim oraz uciekinierom kipczańskim, którym król Bela IV pozwolił się osiedlić na wschodnim pograniczu. Do decydującej bitwy doszło **na równinie Mohi**. Armia węgierska została wówczas rozgromiona, a sam król uciekł i schronił się na jednej z adriatyckich wysp. Wojska mongolskie zajęły całe Węgry. Jednak w 1242 r. Batu-chan niespodziewanie wycofał się z tego kraju i w przyszłości nie powiadał prób jego zdobycia. Prawdopodobnie przyczyną odwrotu była wiadomość o śmierci wielkiego chana Ugedeja. W tej sytuacji Batu-chan musiał wrócić do Azji, aby wziąć udział w podziale spadku po zmarłym władcy i wyborze jego następcy.

Równocześnie z inwazją na Węgry część wojsk mongolskich uderzyła na Polskę. Prawdopodobnie cel najeźdźców stanowiła jedynie dywersja – zamierzali w ten sposób uniemożliwić

Bitwa na Kulikowym Polu z 1380 r. okazała się przełomem w trwających ponad dwa stulecia okrutnych rządach mongolskich na Rusi. Rozbicie armii Złotej Ordy przez wojska moskiewskie zapoczątkowało stopniowe uwalnianie się Rusi spod panowania mongolskiego.

■ obraz, Rosja, XVII w.

przybycie z odsieczą zagrożonym Węgom. Koczownicy zdobyli i zniszczyli Sandomierz oraz opuszczony przez mieszkańców Kraków. Rycerstwo małopolskie stawiało im czoło pod Chmielnikiem, jednak zostało rozbite. Posuwając się na zachód, siły mongolskie dotarły na Śląsk. Do rozstrzygającej bitwy doszło **9 kwietnia 1241 r. pod Legnicą**. Polacy pod wodzą **Henryka Pobożnego** po zaciętej walce ponieśli klęskę, a sam książę zginął. Zwycięskie wojska mongolskie ograbiły ziemie polskie, a następnie wycofały się na południe i dołączyły do sił głównych. W kolejnych latach chanowie nie zmobilizowali już armii przeciw Polsce. Późniejsze najazdy na jej ziemię, w 1259 i 1287 r., miały charakter wyłącznie łupieżczy – Tatarzy pustoszyli polskie terytoria, grabili je, uprowadzali jeńców (brali ich w jasyr), a następnie wycofywali się do swoich siedzib.

Bitwa pod Legnicą zakończyła się druzgocącą klęską rycerstwa polskiego. Do mongolskiej niewoli trafił wówczas dowódca koalicji wojsk chrześcijańskich, Henryk Pobożny. Książę po walce nie chciał oddać honorów zwłokom jednego z poległych wodzów mongolskich, za co został ścięty.

■ miniatura, Polska, XIV w.

■ ROZPAD IMPERIUM MONGOLSKIEGO

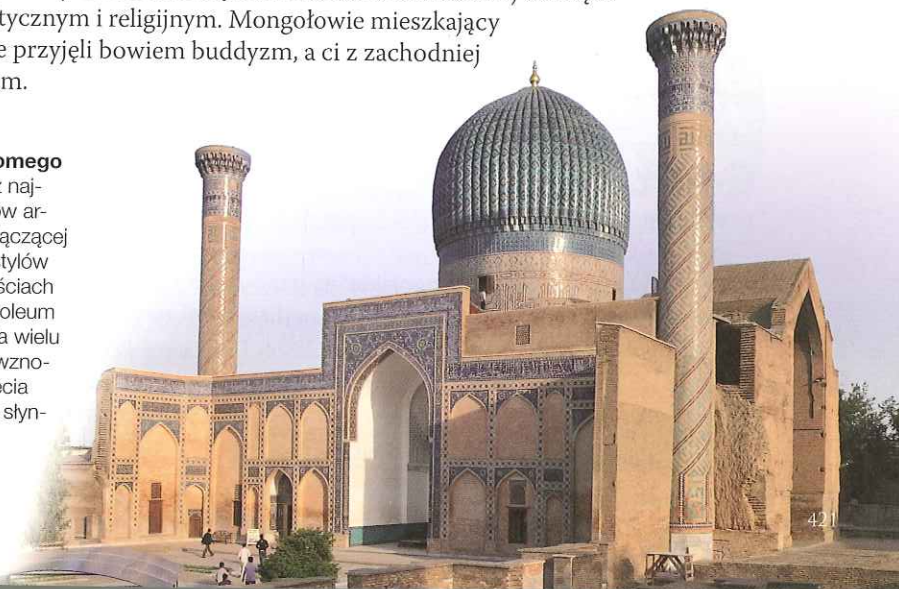
Po śmierci wielkiego chana Ugedeja w 1241 r. wybuchły spory pomiędzy kandydatami do tronu. Z tego powodu wiosną 1242 r. wojska Batu-chana wycofały się z Węgier. Ocaliło to Europę Zachodnią, która nie była przygotowana na walkę z wojskami mongolskimi. Jedynie Ruś musiała nadal uznawać zwierzchnictwo koczowników, a jej kolejni książęta prosić chanów o **jarlyk**, czyli pisemną zgodę na sprawowanie władzy. Otrzymywali ją w zamian za regularne płacenie daniny.

Walki o tron w dalekiej Mongolii powstrzymały europejską ekspansję koczowników. Pojawiła się wówczas nawet koncepcja sprzymierzenia się z nimi, aby wyzwolić Ziemię Świętą spod panowania Turków. Próby zawarcia sojuszu, podejmowane zarówno przez papieża, jak i przez króla Francji, zakończyły się jednak niepowodzeniem. Przyczynił się do tego postępujący rozkład olbrzymiego imperium. Wprawdzie w połowie XIII w. Mongołowie zdobyli Mezopotamię oraz Syrię, ale były to ostatnie sukcesy ich zjednoczonego państwa. Pod koniec stulecia rozpadło się ono na cztery niezależne części, z czasem coraz bardziej różniące się pod względem politycznym i religijnym. Mongołowie mieszkający na Dalekim Wschodzie przyjęli bowiem buddyzm, a ci z zachodniej części imperium – islam.

Mauzoleum Timura Chromego

w Samarkandzie to jeden z najbardziej znanych przykładów architektury muzułmańskiej, łączącej elementy zaczerpnięte ze stylów panujących w różnych częściach rozległego imperium. Mauzoleum Timura stało się wzorem dla wielu monumentalnych budowli wznoszonych przez kolejne stulecia w Azji Środkowej, m.in. dla słynnego Tadž Mahal.

■ fotografia współczesna, Uzbekistan

■ Tatarzy w Europie

W czasach Batu-chana w skład Złotej Ordy weszły ludność ruska oraz ludy zamieszkujące wschodnioeuropejskie stepy. Zwycięscy Mongołowie już w XIII w. utracili swoją odrębność etniczną. Od podbitej ludności tureckiej przejęli kulturę, język oraz religię muzułmańską. W drugiej połowie XIV w. Złota Orda zaczęła chylić się ku upadkowi. W kolejnym stuleciu ostatecznie rozpadła się na mniejsze, zaciekle walczące ze sobą chanaty – m.in. krymski, który przez kilka stuleci był uciążliwym sąsiadem państwa polsko-litewskiego, pustoszącym pogranicze Polski, Rusi i Litwy. W XV w. na Litwie zaczęli osiedlać się tatarscy emigranci – przegrani pretendenci do tronu oraz uczestnicy wojen domowych. Otrzymywali oni ziemię, a z czasem także tytuły szlacheckie, w zamian za służbę wojskową. Ich potomkowie zintegrowali się ze szlacheckim środowiskiem Rzeczypospolitej Obojga Narodów, zaczęli posługiwać się językiem polskim, ale w większości pozostali muzułmanami.

Tatarzy w Polsce są współcześnie jedną z czterech mniejszości etnicznych. Zamieszkują dwie tatarskie wsie w województwie podlaskim, osiedlili się również w Warszawie, Gdańsku i innych dużych miastach.

■ fotografia współczesna, Polska

? Jakie funkcje społeczne zazwyczaj pełnili polscy Tatarzy?

Pod koniec XIV w. próbę odbudowy imperium mongolskiego podjął **Timur Chromy** z Azji Centralnej, w Europie nazywany **Tamerlanem**. Uznaje się go za jednego z największych i najokrutniejszych zdobywców w historii. Początkowo Tamerlan był przywódcą bandytów napadających na kupców. Władca Transoksanii (leżącej na terenach dzisiejszego Uzbekistanu, Tadżykistanu i części Kazachstanu) uczynił go dowódcą wojskowym. W 1370 r. Tamerlan pokonał chana i sam ogłosił się władcą tego kraju, a w następnych latach podbił Chorezm, Chorosan, Irak, Armenię, Gruzję oraz Azerbejdżan. W 1398 r. najechał i podbił Indie. Na początku XV w. prowadził wojny z Turkami osmańskimi. W **1402 r.** pokonał ich wojska w trzydniowej bitwie **pod Ankarą** i wziął do niewoli sułtana Bajazyda I. Plan zajęcia Chin udaremniła śmierć władcy. Stolicą imperium Timura była Samarkanda, która wówczas rozkwitła. Wódz popierał rozwój architektury, rzemiosła i handlu. Jednocześnie zasłynął jako okrutny zdobywca – kazał np. budować wieże oraz mury z odciętych głów zabitych przeciwników. Następcy Timura nie potrafili utrzymać jedności jego państwa. W kolejnych latach utraciło ono swoje zdobycze terytorialne, a także znaczenie.

ĆWICZENIA

1. Wyjaśnij, w jaki sposób doszło do przejęcia przez Temudżyna władzy nad plemionami mongolskimi.
2. Omów etapy ekspansji mongolskiej za panowania Czyngis-chana.
3. Przedstaw losy imperium Mongołów pod rządami następców Temudżyna.
4. Opisz podbój Rusi przez siły koczowniców.

DLA ZAINTERESOWANYCH

- S. Kałużyński, *Dawni Mongołowie*, Warszawa 1983.
S. Kałużyński, *Imperium mongolskie*, Warszawa 1970.